

“Ankara, Konya ve Sivas Divân-ı Hârb-i Örfî Mahkemeleri'nde Suçlar ve Suçlular (1914-1918)”

■ Okan GÜVEN*

Crime and Criminals at Martial Law
Courts of Ankara, Konya and Sivas
(1914-1918)

Özet

Bünyesinde hukukî devlet statüsünü sürekli olarak barındıran Osmanlı İmparatorluğu'nda içerisindeki toplumun etnik ve dinî yapılarının gösterdiği farklılığa karşın gözetilen hak, hukuk ve adalet kavramlarının muazzamlığı, devletin her çağda temel yapıtaşlarını oluşturan bir nitelik arz etmiştir. Modern dönemde Osmanlı'da hukukun önemli aktörlerinden olup çoğunlukla savaş dönemlerinde ortaya çıkan Divân-ı Hârb-i Örfî adlı bu hukukî organ adından görüleceği üzere askerî kimliğinden başka ceza hukuku alanındaki yargılamalarla da faaliyet göstermiştir. Araştırmanın inceleme dönemi mahkemelerin yoğun çalıştıkları zaman diliminden olmak üzere Cihan Hârbî yılları, mekân ise Anadolu'nun birçok bakımdan en mühim şehirleri olarak görülen Ankara, Konya ve Sivas olarak seçilmiştir. Gütülen gaye bu şehirlerde, hangi suçların fazla olduğu, suçlu profilleri ve mahkemelerin işleyişinin ortaya konması olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Divân-ı Hârb-i Örfî Mahkemeleri, I. Dünya Savaşı, Ankara, Konya, Sivas

Abstract

In the Ottoman Empire, which always had the status of a legal state, the enormity of the concepts of rights, law and justice, despite the differences in the ethnic and religious structures of the society within it, constituted the basic building blocks of the state in every age. This legal body, called Martial Law Courts which was one of the important actors of law in the Ottoman Empire in the modern period and emerged mostly during war periods, as can be seen from its name, operated with trials in the field of criminal law in addition to its military identity. The examination period of the research was chosen as the World War years, when the courts worked intensively, and the location was chosen as Ankara, Konya and Sivas, which are considered the most important cities of Anatolia in many respects. The aim was to reveal which crimes are most common in these cities, criminal profiles and the functioning of the courts.

Keywords: Martial Law Courts, WWI, Ankara, Konya, Sivas

SORUMLU YAZARLAR/CORRESPONDING AUTHOR

Okan GÜVEN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sivas/Türkiye
E-posta/E-mail:

Başvuru/Submitted: 23.09.2024
Kabul/Accepted: 29.10.2024
Yayımlanma/Publication: 11.04.2025

ATIF/CITATION:

Güven “Ankara, Konya ve Sivas Divân-ı Hârb-i Örfî Mahkemeleri'nde Suçlar ve Suçlular (1914-1918)” Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 33, (2025), 83-97

*Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. ORCID: 0000-0002-8589-1433

Giriş

Ankara, Konya ve Sivas, tarih içerisinde yer aldıkları siyasi teşekküllere karşı ödevlerini en evvel bu coğrafyanın merkezi olmak hususu ile yerine getirmişlerdir. İlki, önce büyük arındansa Doğu Roma zamanında doğrudan başkentlik göreviyle Osmanlı devrindeyse uzun yıllar o coğrafyanın neredeyse tamamını kapsamış olan eyaletin merkezi olarak önemini korumuştur.¹ Konya², gelişimini sürekli bir biçimde Selçuklu kartalının kanatları altında devam ettirirken Sivas ise yaşadığı bazı dönemsel talihsizliklere rağmen hem yer yer başkentlik görevini üstlenmiş hem de daimi bir biçimde sınırın en heybetli koruyucusu olarak vazifesini eda etmiştir.³ Anadolu'nun iç kısımlarında bulunup neredeyse benzer iklimsel şartları gösteren bu üç ihtişamlı şehir, dünyayı içerisine bir girdap misali çeken savaş yıllarında da yaşayanlarıyla içerisinde yaşayanlarıyla sosyo-kültürel özellikleri, demografik hususiyetler ya da ekonomik şartlar gibi pek çok bakımdan da benzerlikler göstermektedir.⁴ Nitekim amaç, bu topraklardaki adı geçen şehirlerde yaşanan suç olgusuna dair örneklerin bir araya getirilerek alana katkı sunması şeklinde planlanmıştır. O şehirlerde ortaya çıkan çeşitli olumsuz şiddet davranışlarını içeren durumların doğal olarak taşındığı noktalardan birisi Divân-ı Hârb-i Örfiler olmuştur.

Divân-ı Hârb-i Örfi mahkemelerinin işlevini yansıtan ancak Osmanlı klasik dönemi olarak adlandırılan devirde onun görevlerini uygulayan makam-kimse kadıaskerdir.⁵ Bu vazifeliler Tanzimat çağının modernleşme eleğinden geçerek görevlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Divân-ı Hârb-i Örfiler ise yine aynı devrin bir getirisi ve ürünü olarak ara ara göreve çağırılmaya başlamıştır.⁶ 1877-1878 Osmanlı-Rus Hârb-i çerçevesinde artık politik hayatta yer edinen sıkıyönetim kavramının⁷ önemli bir getirisi olarak daha önce hiç olmadığı kadar vazife başında bulunan bu mahkemeler İmparatorluğun günbatımına değin yükümlülüklerini yerine getirmeye devam edeceklerdir.⁸

Ekseriyetle savaş başta olmak üzere bazı olağanüstü dönemlerde hayata geçirilen sıkıyönetimin beraberindeki en önemli getirilerden birisi Divân-ı Hârb-i Örfilerdir.⁹ Bu mahkemeler, adından da anlaşılacağı üzere askerî kimliğe sahip kişilerden oluşmaktadır. Bir aralık (1910) bunların başında adli kimlikli kişiler bulursa da bu durum geçici kalmış ve 1919'da başka bir düzenleme ile mahkemeler olduğu gibi tekrar askeriyenin eline

¹ Suavi Aydın – Kudret Emiroğlu vd., *Küçük Asya'nın Bin Yüzyü: Ankara*, Ankara 2005, s. 132-133; Rifat Özdemir, "Ankara", *DİA*, c. 3, Ankara 1991, s. 204-209.

² Tuncer Baykara, "Konya", *DİA*, c. 26, Ankara 2002, s. 182-187.

³ Ömer Demirel, "Sivas", *DİA*, c. 37, İstanbul 2009, s. 278-282; Ömer Demirel – Ahmet Yüksel – Okan Güven, "Sivas", *Türklerde Çevre ve Şehircilik*, c. II, Ed. Yusuf Küçükdağ vd., Ankara 2023, s. 425-430; Ömer Demirel, *Osmanlı-Vakıf Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara 2000.

⁴ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, İstanbul 2012.

⁵ Mehmet İpşirli, "Kazasker", *DİA*, c. 25, Ankara 2002, s. 140-143.

⁶ Oktay Kızılkaya – Yahya Yeşilyurt, "1855 Kars Muhasarası Fırarileri Hakkında Kurulan Divan-ı Hârp Komisyonu", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, Kars 2014, s. 191.

⁷ Mesut Uyar – Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, İstanbul 2014, s. 362, 373, 399

⁸ Osman Köksal, "Osmanlı Devletinde Sıkıyönetim ile ilgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme", *OTAM*, S. 12, Ankara 2001, s. 159-160; Osman Köksal, *Tarihsel Süreci İçinde Bir Özel Yargı Organi Olarak Divân-ı Hârb-i Örfiler (1877-1922)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996, s. 39-48; Feridun Ata, İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları, TTK Yay., Ankara 2017, ss. 49-105, *Divân-ı Hârb-i Örfiler ve Ermeni Tehciri Yargılamaları*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2003, s. 49-105; Ahmet Yüksel, *Damur Vakası Örneğinde Âliye (Lübnan) Divân-ı Hârp Mahkemesi'nde Duruşmak*, İstanbul 2019.

⁹ Ali İhsan Sabis, *Hârp Hatıralarım / Birinci Cihan Hârb-i*, c. I, Nehir Yay., İstanbul 1990, s. 104, 133.

bırakılmıştı.¹⁰ 1914 yılına ait bir evrakta mahkemenin reisinin azalar arasından seçilmesi ve reisin, azaların kimler olacağı, Divân-ı Hârb-i Örfîlerin işleyişiyle ilgili önemli ipuçları vermektedir.¹¹ Hatta bu ipuçlarını, mahkemede bulunan azaların ne kadar tahsisat / maaş aldıkları gibi renklendiren bilgiler de bulunmaktadır. Söz konusu miktarların konuşulduğu yer ise memleketin vekillerinin yer aldığı meclis-i mebusan olmuştur.¹²

Mahkemelerin işleyişleri, örgütlenme şekilleri ve görevleri gibi kendisini yansıtan özellikleri çok çeşitliydi. Genellikle askerlerin ve askeri meselelere bakmasına karşın olağanüstü hallerde mahkemenin sivillerin dosyalarına baktıkları da görülmektedir.¹³ Zanlının, Divân-ı Hârb-i Örfî'ye çıkmadan evvel tahkik heyetine çağırılması için padişah onayına ihtiyaç duyulması¹⁴ aynı mahkemenin IV. Ordu komutanı Cemal Paşa tarafından Tur-ı Sina'da oluşturulacak beş nahiyenin kurulması görevini üstlenmesi¹⁵ organizasyon şemasını ve aralarındaki ast-üst ilişkisini yansıtan bir şekilde Burdur Divân-ı Hârb-i Örfî'sine Antalya, Muğla ve Isparta, Bursa'daki mahkemeye ise Uşak, Simav, Gediz ve Kütahya'nınkilerin bağlanması¹⁶ heyet-i tahkikiye bulunmayan mahallerde bu görevin müdde-i umumiye (savcı) yüklenmesi¹⁷ yelpazede bulunan çeşitliliği gösteren birkaç misaldir.

Tabii bu gibi görevlerin tarihin vitrininde kendisine yer bulmuş olmasından başka gerçekleştirilen tartışmalar ışığında Divân-ı Hârb-i Örfîlerin özellikleri arasında kati bir şekilde kesinlik arz etmeyen ve yer almayan hususiyetlerin olduğu da belirtilmelidir. Sivil suçluların kesinlikle bu mahkemelere gidip gitmeyecekleri, emaret ve delail olmadıkça bu yargı organının hafiye olarak nitelendirilen zanlılara iftira üzere asılsızca suç yüklenmiş olması durumunu *sezmesinin* gerekliliği, Mahmud Şevket Paşa'nın ziyadesiyle af yanlısı bir kimse olmasının mahkemelerin durumunu güçleştirmesi, Hüseyin Hilmi Paşa tarafından savunulan görüş üzerine politikaya bulaşmış askerlerin cürm-i cünha eyleyip eylemediklerinin net olmaması¹⁸ söz konusu düşünceyi gösteren örnekler arasındadır. Dahası darp hadiselerinin artık Divân-ı Hârb-i Örfîlere taşınmaması gerektiği¹⁹, hatta sadece askerler değil, asker yakınlarının (eşleri, çocukları ve aileleri) da başkalarının hakaret ve benzeri çirkin durumlar yaşamaları neticesinde davalarına bu mahkemelerin bakması gerektiği²⁰ padişah tarafından affedilmeleri mümkün olan suçlular için Meclis-i Vükelâ'nın araya girebildiği, güç ve zorlukla gerçekleştirilmiş olan soygun davalarına da bu mahkemelerin bakmalarına dair gereklilik²¹ de bunlardan bazılarıdır. Ayrıca mahkemelerin açık ve kapalı yargılama usulleri olduğu da bilinmektedir. Divân-ı Hârb-i Örfîler, Enver-Talat ve Cemal üçlüsünde olduğu gibi

¹⁰ Rıdvan Akın, "İttihat ve Terakki Hükümetleri'nin Divân-ı Hârb-i Örfî'de Yargılanması ve Malta Sürgünleri (1918-1921)", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2014, s. 71-72;

¹¹ BOA, BEO. 4253/318936; 14 Kanunusani 1329/27 Ocak 1914

¹² *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 37. İnikad, c. 2, Devre: 1, 1912, s. 595-632; 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra I. Dünya Savaşı'na kadarki dönemde Divân-ı Hârb-i Örfîlerin geçirdiği tarihi seyir için bkz. Pınar Taşer, *Mütareke Döneminde Divân-ı Hârb-i Örfîler*, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2005, ss. 22-28.

¹³ Köksal, a.g.m., s. 164.

¹⁴ BOA, BEO. 4273/320441; 18 Mart 1330 [31 Mart 1914]; Tahkik heyetleri için bkz. Köksal, a.g.t., s. 64.

¹⁵ BOA, BEO.4380/328457; 5 Teşrin-i Evvel 1331 [18 Ekim 1915].

¹⁶ BOA, DH. EUM. 2. ŞB. 24/4; 6 Ramazan 1334 [7 Temmuz 1916]; BOA, DH. EUM. ADL. 23/27; 17 Şevval 1334 [17 Ağustos 1916].

¹⁷ BOA, DH. EUM. 6. ŞB. 9/3; 2 Zilhicce 1334 [31 Ağustos 1916].

¹⁸ *Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi*, 1912, 249-250, 260-263.

¹⁹ BOA, DH. HMŞ. 2/2[5]; 25 Temmuz 1332 [7 Ağustos 1916].

²⁰ BOA, DH. HMŞ. 2/2[6]; 26 Temmuz 1332 [8 Ağustos 1916].

²¹ Köksal, a.g.t, s. 96-97.

açıkça ama gıyaben ya da kimi vakitlerde ise kapalı yargılama usullerini benimsemiştir.²² Çalışma kapsamında Sivas-Ankara ve Konya'da suçun cinsinin, suçu işleyenlerin her bir yönünün ve suça dair diğer etmenlerin ele alınacağı bilgilerin açığa çıkarıldığı ve o günün evraki, bugününse *arşiv vesikasına* işlenmesine neden olan mahkemeler işte bunlardır.

“Suç”un Doğuşu

Divan-ı Hârb-i Örfilerin bakmış oldukları davaların sayıları ve tipleri büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Bu sadece incelenen coğrafya için değil, aynı zamanda İmparatorluğun neredeyse tamamı bağlamında geçerlilik arz eden bir düşüncedir. Bu bağlamda suçun doğuşu aslında işlenen kabahatin ne olduğunu ya da cezalandırılması gereken hususun ne olduğunu başka bir deyişle de olayların ne olduğunu ve nasıl geliştiğini simgelemektedir. Örneğin İngiltere ve Fransa'nın konsoloslukları görevini icra eden ancak kendisi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tebaasından olan Mathieu'nün Bandırma'da fener vasıtasıyla düşman gemileriyle iletişime geçme çabası, onu mahkemenin önüne çıkaran bir gelişme olmuştur.²³ Böylesi ağır bir gelişme bir tarafa, savaş yılları kapsamında örneğin pasaportu olmadan dolaşmak bile bu mahkemelerle muhatap kalmak anlamına gelmiştir.²⁴ Banknot sahtekarlığı yapmak, İpsala coğrafyasındaki bir fiil-i şen'i eylemi ve bundan ötürü küreğe konmak ve sahte belge hazırlamak gibi daha nice neden bu başlıkta kendisine yer bulmuştur.²⁵

Benzer bir bölgenin farklı mekânları olan Sivas, Ankara ve Konya'da yaşanan ve Divân-ı Hârb-i Örfiye aktarılan olayların da elbette farklılıkları ve benzerlikleri mevcuttur. O nedenle de olaylar arasındaki bağlantıların daha iyi görülmesi noktasında gidişat mekâna göre değil, kronolojik olarak verilmiştir.

Belki de en erken tarihli ve savaş zamanından çok önceki bir zaman dilimini gösteren örneklerden birisi olarak Ankara'da, vali tarafından dahiliye nezaretine çekilen telgrafa göre maaşlarını alamayan Yozgat jandarma taburundaki bazı kişilerin karakolları terk ederek gelen postaları göndermeyeceklerine yer verilmiştir. Böylelikle bu kimselerin tavırları doğal bir biçimde suç olarak addedilmiş ve kendilerinin Divân-ı Hârb-i Örfi'ye sevk edilmeleri talep edilmiştir.²⁶ Böylelikle, belki de çalışma içerisinde Divân-ı Hârb-i Örfi mahkemesine sevk edilen suçluların açığa çıkan en (diğer tahkir-fiil-i şen'i gibi davalara göre) ilginç hadiseye konu oldukları söylenebilecektir. İlk örneklerden olan diğer bir hadise 1914'e hatta savaşın başladığı kasım ayına tarihlenmiştir. Burada Konya'nın Seydişehir'deki telgraf müdürünün casusluk yapması onun Divân-ı Hârb-i Örfi'ye gönderilmesine sebebiyet vermiştir.²⁷ Olay örgülerinin kısa fragmanlar halinde verildiği bu başlık altında görülebileceği üzere birçok misal ya – bir askerin – işlediği suç veyahut bir askerin maruz kaldığı suç etrafında öbekleşmiştir. Adı ile müsemma olarak yine bir askerî davaya bakan Divân-ı Hârb-i Örfilerin bu kez 28 Ekim 1914 tarihinde önüne gelen diğer bir dosya Ankara'da Sivrihisar'da birçok kişinin dahil olduğu bir olayla ilgilidir. Bu olay, Mustafa adında bir kişinin kasten yaralanması ile sonuçlanmıştır. Öyle ki sonrasında Mustafa'nın ölmesi Ankara Divân-ı Hârb-i Örfi'sine

²² Ferudun Ata, “Divân-ı Hârb-i Örfi Mahkemelerinde Ermeni Tehciri Yargılamalarına İstatiksel Bir Bakış (1919-1921)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXI, S. 62, 2005, s. 77.

²³ BOA, HR. SYS. 2413/51; 9 Eylül 1331 [22 Eylül 1915].

²⁴ BOA, DH. EUM. 3. ŞB. 14/62; 3 Şevval 1334 [3 Ağustos 1916].

²⁵ BOA, DH. EUM. 5. ŞB. 26/10; 7 Ramazan 1334 [8 Temmuz 1916]; BOA, İ. DUİT. 172/20; 28 Temmuz 1332 [10 Ağustos 1916]; BOA, İ. DUİT. 172/104; 27 Ağustos 1332 [13 Eylül 1916].

²⁶ BOA, DH. ŞFR. 342/55; 21 Mart 1321 [3 Nisan 1905].

²⁷ BOA, DH. ŞFR. 451/39; 17 Teşrinisani 1330 [30 Kasım 1914].

gönderilen o kişilerin “ölüme sebebiyet vermek” suçu ile on beş yıl müddetle küreğe konmalarına neden olmuştur.²⁸

1915 yılından ve nisan ayından seslenen bir arşiv evrakı dahilinde Osmanlı vatandaşı olan bir Ermeni şahıs olayların odak noktasındadır. Bu kimse Rus esirleri arasından bir üsteğmenin (mülazım-ı evvel) firar etmesine yardımcı olmuştur.²⁹ O kişinin Divân-ı Hârb'e verilmesinin gerekliliği, mekânı da simgeleyen ve suçun işlendiği yer olarak oradaki mahkemeye yani Sivas'a sevk edilmiştir. Söz konusu örnek, doğrudan bir darp-katl ya da benzeri bir durum ve suç silahı olmaksızın işlenen kabahatler bakımından önemli misallerden birisidir. Yine, Sivas'tan geldiğine şahit olunan başka bir örnekte bu kez haksızlığa uğradıkları savunulan Ermenilerin dosyası bu mahkemelerin önüne getirilmiştir. Buna göre Ermenilerin malları çalınmış ve mağdurlar haklarında verilecek hüküm için beklemeye karar vermişlerdir.³⁰ Tekrar Sivas üzerinden gerçekleşen başka bir misale bakıldığında bu kez suçun hemen kestirmeden bir silah ya da doğrudan bir bireye yapılmadığı bir olay ile karşılaşmıştır. Nitekim Divân-ı Hârb-i Örfilerde böylesi örneklerle sık bir şekilde karşılaşmak, aşağıda verilen diğer türdeşlerinde olduğu üzere ziyadesiyle mümkündür. Bu gibi durumların başında ise siyasi olaylar gelmektedir. Gürün kaymakamı olan Şuayib Efendi'ye dair Emniyet Genel Müdürlüğünden gelen evrak bu husustaki güzel örneklerden birisidir. Kendisi Ermenilerle ilgili işlerde kanunsuz işlemlerde bulunduğundan dolayı sadece vazifesinden el çektilirilmemiş, aynı zamanda Divân-ı Hârb-i Örfi'ye de verilmiştir.³¹ Nitekim benzer bir biçimde hem mahkeme azası hem de savcılık makamında bulunan bölgedeki Ermenilerin de komiteler uğruna çalıştıklarının tespit edilmesi durumunda Divân-ı Hârb-i Örfi'ye sevk edilmeleri merkez tarafından talep edilen durumlar ve çarklıların tam aksi doğrultuda işlendiğinin kanıtları arasındadır.³²

Ermenilerle ilgili olarak fakat bu sefer Ankara'daki bir örneği ilgilendiren bir vesika 3 Ocak 1916 tarihlidir. Yazının geldiği adres Kastamonu vilayeti olmakla birlikte vilayet içerisinde bulunan Ermenilerden evlerinde silah bulunduranlar olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar bununla ilgili kanıt bağlamında fotoğraflamalar yapılamasa da söz konusu kişiler yargılanmak üzere Ankara Divân-ı Hârb-i Örfi'sine sevk edilmişlerdir.³³ 1916 yılı, Ankara Divân-ı Hârb-i Örfi'sinin fiil-i şen'i suçuna tanıklık ettiği yıllardan birisi olmuştur. 24 Mayıs 1916'da Zaimoğlu asker Bekir'in karısı Azime'ye karşı yine Zaimoğullarından Aziz tarafından bu suç işlenmiştir.³⁴ 1916 yılı çerçevesinde, Konya Divân-ı Hârb-i Örfi'sinin baktığı davalardan birisi asker yakınlarından birinin fiil-i şen'i (tecavüz) suçuna maruz kalması neticesinde ele alınmıştır.³⁵ Aynı yılın aynı ay ve günü çerçevesinde yine bir asker yakınına fiil-i şen'i suçu işlenmesinden ötürü Konya Divân-ı Hârb-i Örfi'since bir dava daha görülmüştür.³⁶ 1916 yılının Nisan ayında bu defa Sivas'ta görülen diğer bir eylem, yine fiil-i şen'i davasını içermektedir. İçinde her ne kadar suç olgusunun detaylarına dair bilgilere çok da yer verilmemişse de söz konusu eylem için Sivas Divân-ı Hârb-i Örfi mahkemesi harekete

²⁸ BOA, İ. HB. 162/56; 15 Teşrinievvel 1330 [28 Ekim 1914].

²⁹ BOA, DH. ŞFR. 466/141; 21 Mart 1331 [3 Nisan 1915].

³⁰ BOA, DH. ŞFR. 494/54; 9 Teşrinievvel 1331 [22 Ekim 1915].

³¹ BOA, DH. ŞFR. 57/413; 31 Teşrinievvel 1331 [13 Kasım 1915].

³² BOA, DH. ŞFR. 52/50; 7 Mart 1331 [20 Mart 1915].

³³ BOA, DH. EUM. 2. ŞB. 16/14; 21 Kanunievvel 1331 [3 Ocak 1916].

³⁴ BOA, İ. DUİT. 171/28; 11 Mayıs 1332 [24 Mayıs 1916].

³⁵ BOA, İ. DUİT. 172/21; 31 Temmuz 1332 [13 Ağustos 1916].

³⁶ BOA, İ. DUİT. 172/23; 31 Temmuz 1332 [13 Ağustos 1916].

geçmiştir.³⁷ Ankara için farklı bir veri bu defa hem fiil-i şen'i hem de bunun yanı sıra bir hırsızlık vakasını içermektedir. Çorum'un Osmanlık kazasının İncesu karyesi dahilinde Ali Çavuş'un oğlu olan Hamdi, asker olan Ali Osman'ın zevcesi Meryem'e zorla ve şiddetli bir şekilde sadece fiil-i şen'i suçunda bulunmamış aynı zamanda diğer karısı Fatma ve annesi Alime'nin de yaşadıkları evin kapısını kırmak suretiyle içerdeki eşyasını çalmıştır.³⁸ Konya'da da bir fiil-i şen'i davası, polis teşkilatına mensup Ali Efendi tarafından icra edilmiştir.³⁹ 1916 yılı Sivas için suç olgusu noktasında daha başka olaylara gebe bir şekilde geçmeye devam etmiştir. Jandarma baş çavuşu olan Mehmed İhsan, bulunduğu bölükteki komutanlarının resmi mührünü çalmıştır. Bununla da kalmayarak o mühürle yazılar da kaleme almıştır. Onun bu suçu işlemesiyle ilgili olaylar, sonrasında yakalanması ve bir cezaya çarptırılması ile devam etmiştir.⁴⁰ 3 Ekim 1916 tarihli olup Ankara Divân-ı Hârb-i Örfîsinin önüne gelen dosyalardan birinin konusu ise Hamza adındaki birinin asker olan diğer Hamza'ya zorla ve kötü eylemlerde bulunmasını içermiştir.⁴¹ 1916 yılında Konya için olan evraklardan birindeyse İngiliz uyruklu bir Hintlinin gerçekleştirdiği propaganda faaliyetleri Divân-ı Hârb'in önüne düşmüş dosyalar arasında yer edinmiştir.⁴²

1917 yılına ait olan örneklerden birisi bu defa Konya'dandır. Öyle ki burada Divân-ı Hârb-i Örfî'ye verilen kimseler Konya'da görevli olan jandarma neferleridir. Onların buldukları yörenin ahalisine karşı tecavüzkâr hareketlerde bulunmuş olmaları ve dahası haklarında Divân-ı Hârb-i Örfî tarafından verilen kararın uygulanması noktasında geç kalınması evrakın oluşturulmasının nedeni olmuştur.⁴³ Tamı tamına aynı tarih ve mekândan diğer bir örnekte yine bir jandarma erbaşı, doğrudan fiil-i şen'i ile suçlanmıştır.⁴⁴ Yine aynı yıl ve Konya Divân-ı Hârb-i Örfî'sinin kararına binaen, kaçak olup yine bir asker kızı olan Feride'ye fiil-i şen'i ile izale suçunda bulunan Hüseyin'in davası da suçu oluşturan misallerdendir.⁴⁵ Esasında hem Tunuslu hem de bir Fransız vatandaşı olan Yusuf'un casusluğu da bu yıl kapsamında Konya'da gerçekleşen hadiseler arasındadır.⁴⁶

1918 yılında Sivas'ta yaşanan başka bir örnek, ordu mensubu olan süvari binbaşılardan birisinin Sivas'taki ticarethane direktörünü dövmesiyle evraklara yansımıştır. Olayın seyrini çok da detaylandırmamakla birlikte yine de hikayedeki kahramanlar ve yaşanan olayın Divân-ı Hârb-i Örfî'ye aktarılması ise vesikada açık bir biçimde anlatılmıştır.⁴⁷ Diğer zaman dilimlerinde olduğu üzere elbette burada da suç olgusuna dair hiçbir verinin açığa çıkarılmadığı belgeler olduğu da bildirilmelidir. Mesela, 15 Ocak 1918 tarihinde Dahiliye Nezaretinden Sivas Vilayetine çekilen bir telgrafta suçluların sadece Divân-ı Hârb-i Örfî'ye aktarılmaları gerektiği ve daha sonra akıbetlerinin ne olduğunun bildirilmesi istemi görülmüştür.⁴⁸ 1918 yılının nisan ayında Ankara'da Divân-ı Hârb-i Örfî tarafından diğer bir

³⁷ BOA, BEO. 4408/330540; 23 Mart 1332 [5 Nisan 1916].

³⁸ BOA, İ. DUİT. 172/32; 29 Temmuz 1332 [11 Ağustos 1916].

³⁹ BOA, DH. EUM. MEM. 73/57; 11 Şubat 1331 [24 Şubat 1916].

⁴⁰ BOA, İ. DUİT. 171/15; 9 Mayıs 1332 [22 Mayıs 1916].

⁴¹ BOA, İ. DUİT. 107/6; 20 Eylül 1332 [3 Ekim 1916].

⁴² BOA, DH. ŞFR. 528/44; 29 Temmuz 1332 [11 Ağustos 1916].

⁴³ BOA, DH. EUM. 6. ŞB. 19/4; 7 Mart 1333 [7 Mart 1917].

⁴⁴ BOA, DH. EUM. 2. ŞB. 35/1; 7 Mart 1333 [7 Mart 1917].

⁴⁵ BOA, İ. DUİT. 174/20; 3 Haziran 1333 [3 Haziran 1917].

⁴⁶ BOA, DH. ŞFR. 561/10; 31 Temmuz 1333 [31 Temmuz 1917].

⁴⁷ BOA, DH. ŞFR. 588/147; 8 Temmuz 1334 [8 Temmuz 1918].

⁴⁸ BOA, DH. ŞFR. 83/86; 15 Kanunusani 1334 [15 Ocak 1918].

idam kararı ise hem askerî suçlar işlemiş hem de kırk gün evvel merkeze bağlı olan Mali Köy istasyonu civarındaki mevkide başka askerleri öldürmüş kimseler için verilmiştir.⁴⁹

Suç ve Ceza

Ceza kavramına detaylı bir bakış atmadan evvel, yukarıda kesitler halinde panoramik bir görüş sağlanması için kısaca aktarılan olaylardaki suç olgusunun bazı sorular çerçevesinde detaylarına inilmesi faydadan uzak kalmayacaktır. Söz konusu sorular suçu işleyen kişilerin kimliklerinin neler olduğu, suça maruz kalan kişilerin kimler olduğu, suçların türleri ve suç silahının ne olduğudur. Sorular, paragraflarda mekânlar baz alınarak işlenecektir. Böylelikle kendi içinde kronolojik, oluştuğu satırlarda tematik ve bütünde ise o mekân içerisindeki hadiselerin neler olduğu, ne gibi gelişim gösterdikleri bu sorularla daha kapsamlı bir biçimde incelenebilecektir. Bu bağlamda daha da toplu bir bakış sergileyebilmek ve öne çıkan parametrelerin neler olduğunu görebilmek adına aşağıda konuyla ilgili bir tablo da paylaşılmıştır. Elbette her bir soru tipinin, başlıkları altındaki yanıt kısımlarının tamamı ile doldurmanın ve doğrulamanın – özellikle suç silahı konusunda olduğu üzere – mümkün olmadığı da unutulmamalıdır.

Tablo 1. Ankara-Sivas ve Konya Divân-ı Hârb-i Örfî Davalarındaki Suç Hadiselerinin Parametreleri

	Suç İşleyenin Kimliği	Suçta Maruz Kalanın Kimliği	Suç Türü	Suç Silahı
Ankara	B, Jandarma, Ermeniler	Asker, asker zevcesi, asker yakınları,	Kötü davranış, fiil-i şen'i (2), iş aksatma, hırsızlık, izinsiz silah bulundurma, yaralama	B (2), silah
Sivas	B (2); süvari binbaşısı; baş çavuş; kaymakam; Ermeni; savcı	Ermeniler (2); B (2); ticarethane direktörü; ordu (2)	Gasp; fiil-i şen'i; darb; resmi mühür çalmak; evrak usulsüzlüğü; kaçırma	B (6)
Konya	Jandarma (2), telgrafhane müdürü, Fransız vatandaşı, İngiliz vatandaşı, polis memuru, asker, zabtiye	Halk, kadınlar (4), ordu (2), asker yakını (3)	Tecavüz, fiil-i şen'i (5), casusluk (2), propaganda, yaralama	B (2),

- B = Bilinmiyor.

Her ne kadar o suçların açığa çıktığı vakit diliminde artık ağır ve hafif suç gibi pek de bir nitelendirme yaşanmıyor olsa da aslında suçun türlerinin görüldüğü hadiselerin yelpazede önemli ölçüde çeşitliliğe sahip oldukları görülebilecektir. Gasp ya da darp bu olgunun neredeyse vazgeçilmezleri olarak burada yerini almıştır. Bunlardan başka daha ağır bir biçimde fiil-i şen'i gibi olan suçlar da Sivas coğrafyasında işlenmiş olanlar arasından göze çarpmaktadır. Bunun

⁴⁹ BOA, DH. EUM. 6. ŞB. 35/40; 17 Nisan 1334 [17 Nisan 1918].

ardındansa Sivas'ta daha çok konu edilmiş suç tipinin aslında siyasî içerikli olan ve doğrudan fiziki bir biçimde zarar verme hususuna odaklanmamış davalar olduğu da görülebilecektir. Burada altının çizilmesi gereken topluluksa Ermeniler olmuştur. Onların Sivas ve çevresinde gerçekleştirdikleri hadiseler genellikle askerî suçlar kapsamına girerek Sivas Divân-ı Hârb-i Örfisinde işlenmiştir.

Genele uygun bir biçimde ve aynı zamanda Sivas için de bazen suç işleyenlerin kimlikleri noktasında dosyaların kimi zaman açık kart sundukları kimi zamansa sessiz kaldıkları durumu görülmektedir. Öyle ki vesikalar doğrudan isim vererek suçu işleyen kişileri tanıtmakla birlikte o kişilerin "aslında kim" olduklarını da bazen gizlemektedir. Suçu işleyen söz gelimi Ali b. Süleyman olabilir. Ancak onun mesleği, babası ve babasının mesleği, tam manası ile "nereli" olduğu ve benzeri birçok bilgi suçlunun kimliğine ince de olsa bir perde örtmektedir. Mesela Sivas'ta gerçekleşen olaylar dizisinde tecavüz suçu işleyen birisinin meslekî ve benzeri bilgileri olmaksızın Tokat'ta yaşayan birisi olduğu⁵⁰, diğer bir olayda olduğu gibi ahalinin işin içerisine karıştığı bir başkasında ise suçu işleyen kimsenin ordu mensuplarından bir süvari binbaşı olduğu⁵¹ görülmektedir. Böylesi veriler, çalışma kapsamında analiz yapılmasını sağlayan nitelikli bilgiler arasında yerini almıştır. Tabii Sivas'ta olmak ve bulunmakla birlikte aslında buranın Divân-ı Hârb-i Örfîsinin dosyası ile ilgilenmediği yani çalışmanın dışında kalmış şahısların varlıkları da göze çarpmaktadır. Nitekim, buradan değil ancak Dersaadet Divân-ı Hârb-i Örfî'sinde yargılanmış olan ve fakat cezasını çekmesi noktasında Sivas'a gönderilmiş kimselerin de varlıkları arşivde yer almaktadır. Bu gibi vesikalar, çalışma için verilerin kullanılması noktasında kaynak olarak görülmekle birlikte içeriklerinin aslında *Dersaadet*'deki Divân-ı Hârb-i Örfî'nin çalışma sahasıyla ilgili olduğunun anlaşılması ile istifade edilemeyen bir grup oluşturmuştur.⁵² Öyle ki buradaki kişiler aslında başka bir mahkeme tarafından cezası verilmiş olan ve Sivas'ta bulunan sürgünlerdir.

Suçu işleyen kişiye göre suça maruz kalan kimselerin mağduriyet hususları başta olmak üzere kimlikleri Osmanlı arşiv vesikalarında – doğal olarak – çok daha açık ve net bir şekilde yansıtılmıştır. Yine de suça maruz kalan kimsenin kimliğinin çok da belli olmadığı durumlar da mevcuttur. Bu özellikle suça maruz bırakılmış olan bir kimseden çok devletin kendisi ya da onun ordusu gibi bir müessesesi olması durumunda açığa çıkmaktadır. Olaylara Sivas bölgesi üzerinden bakıldığında yaşanan suçlarda bu olguya maruz kalanların sahip oldukları kimliklerin çok çeşitli olduğu görülmektedir. Bundan başka ağırlık yine Divân-ı Hârb-i Örfîlerin varlık sebebi ile uyumlu bir biçimde askeri alandadır. Örneğin askerlerin zevceleri ve yakınları bunlar arasındadır. İsimlerin yer alıp diğer hüviyet bilgilerinin yer almamasına benzer bir biçimde akışın ters tarafında da sıkıntılar olduğuna şahit olunabilir. Örneğin Sivas ticarethane direktörü, ismi zikredilmeksizin ancak burada da belirtildiği üzere görevi bilinen ve suça maruz kalmış bir kimsedir. Elbette kimliklerin belirsizliği hususuna toplu suç hadiseleri de bulanıklık katmaktadır. Örneğin suça maruz kalan bir kesim olarak vesikalarda "Ermenilerin" bulunduğu da belirtilmiştir.

Sivas'ta yaşanan hadiseler kapsamında işlenen suçların elbette tamamında bir suç silahı görmek mümkün olamamaktadır. Örneğin malların yağmalanması ya da fiil-i şen'i kapsamında böylesi teçhizatların varlığını tespit etmek yahut bunlardan söz etmek her zaman

⁵⁰ BOA, BEO. 4408/330540; 23 Mart 1332 [5 Nisan 1916].

⁵¹ BOA, DH. ŞFR. 588/147; 8 Temmuz 1334 [8 Temmuz 1918].

⁵² Bunlardan biri için bkz. BOA, DH. SYS. 54/2; 29 Kanunusani 1326 [11 Şubat 1911]; Sivas Vali Vekilinin yazısı.

kabil değildir. Şöyle ki süvari binbaşısının ticarethane direktörünü *dövdüğü* olay çerçevesinde bile belge açık davranmayarak suçlunun bir alet-edevat kullanıp kullanmadığı noktasında suskundur.⁵³ Buradan hareketle aslında suç araç-gerecinin / silahının / teçhizatının o kimsenin bizatihi kendisi yani vücudu ya da başka bir deyişle el ve ayakları olduğu da tahminlerden uzak kalmayacaktır.

Suçların neler olduğu, suç silahı, suça maruz kalanlar ve onu işleyenler gibi pek çok soru / husus bakımından Sivas ile benzerlik gösteren Konya'da da en çok karşılaşılan hadiselerden birisi fiil-i şen'i olmuştur. Burada neredeyse en azından her bir yıl için Divân-ı Hârb-i Örfî'ye bir dava gelmiştir. 1916⁵⁴, 1917⁵⁵ yılları yoğunluğun ve hatta birden fazla örneklerin barındığı seneler olarak karşılaşılmıştır. Burada özellikle belirtilmesi gereken konulardan birisi, hususiyetle fiil-i şen'i davalarında mahkemenin ceza yaptırımını veya diğer unsurları evraka işlemeyen evvel genellikle suçun *cebren* yani zorla vücuda getirildiğinin belirtilmiş olmasıdır. Yine 1916 yılında ortaya çıkmış olan böylesi bir davada fiil-i şen'inin yapısı gereği zorla gerçekleştirildiği vurgulanmıştır.⁵⁶

Asker ya da askeri niteliğe işaret eden bir suç durumu üzerine kurulan Divân-ı Hârb-i Örfîlerin, bu durumun tersten işlemesi durumunda da toplandığı görülebilecektir. Nitekim Konya için bunlardan birisi halkın devlet görevlileri ya da doğal olarak konunun bileşeni olduğu için askeri personel tarafından rahatsız edilmiş olması örneği verilebilir.⁵⁷

Konya'daki Divân-ı Hârb-i Örfînin toplanmasının önemli olarak bir grup haline gelen nedenlerinden birisi de casusluk olmuştur. Hem Osmanlılar tarafından ve fakat – doğal olarak Osmanlı harici güçler için savaşın getirisi bu zor zamanlarda hem de doğrudan o topraklarda bulunan yabancılarca istihbarat faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Tabii bir biçimde bu faaliyetlerin tespit edilmesi de o kimselerin Divân-ı Hârb-i Örfîlerin konusu olmasına yol açmıştır. Örneğin Konya'nın telgraf müdürlerinden birisinin Ruslar için casusluk ediyor oluşu karşılaşılmışının şaşkınlık yaratmadığı örneklerden olmuştur.⁵⁸ Aynı kulvardan olmak suretiyle başka bir casusluk vakasında ama bu defa bir Fransız Konya Divân-ı Hârb-i Örfî' sine nakledilmiştir.⁵⁹ Yine benzer bir şekilde farklı bir tebaadan olan İngiliz-Hintli Hoca Şemseddin propaganda faaliyetlerine karıştığı için Divân-ı Hârb'e sevk edilmiştir.⁶⁰

Önceki şehrin misallerinde görüldüğü üzere Konya'da da suç işleyen kesim ya bireysel veyahut da bir grup olarak arşiv belgelerine yansımıştır. 1917 yılına ait olan bir örnekte suç işleyen grup olduğu gibi *jandarma* şeklinde aksettirilmiştir.⁶¹ 1916 yılında ortaya çıkan ve Divân-ı Hârb-i Örfî'ye sevk edilen fiil-i şen'i davasındaki suçlu bir polis memuru olan Ali Efendidir.⁶² Ancak Ali Efendi'nin muhtemel ki Konya'nın yerlisi olması, bir polis memuru olması ve tabii adından başkaca hiçbir bilgi yansıtılmamıştır. Aynı yıl ve tarihten olmak üzere

⁵³ BOA, DH. ŞFR. 588/147; 8 Temmuz 1334 [8 Temmuz 1918].

⁵⁴ BOA, DH. EUM. MEM. 73/57; 11 Şubat 1331 [24 Şubat 1916]; Feride'nin davası için bkz. BOA, İ. DUİT. 174/20; 3 Haziran 1333 [3 Haziran 1917]; Bir asker yakını olan Meryem'in davası için; BOA, İ. DUİT. 172/21; 31 Temmuz 1332 [13 Ağustos 1916].

⁵⁵ BOA, DH. EUM. 2. ŞB. 35/1; 7 Mart 1333 [7 Mart 1917].

⁵⁶ BOA, İ. DUİT. 172/23; 31 Temmuz 1332 [13 Ağustos 1916].

⁵⁷ BOA, DH. EUM. 6. ŞB. 19/4; 7 Mart 1333 [7 Mart 1917].

⁵⁸ BOA, DH. ŞFR. 451/39; 17 Teşrinisani 1330 [30 Kasım 1914].

⁵⁹ BOA, DH. ŞFR. 561/10; 31 Temmuz 1333 [31 Temmuz 1917].

⁶⁰ BOA, DH. ŞFR. 528/44; 29 Temmuz 1332 [11 Ağustos 1916].

⁶¹ BOA, DH. EUM. 6. ŞB. 19/4; 7 Mart 1333 [7 Mart 1917].

⁶² BOA, DH. EUM. MEM. 73/57; 11 Şubat 1331 [24 Şubat 1916].

Konya'daki suçlulardan diğer biri yine bir jandarma eratı olan yüzbaşısıdır.⁶³ Diğer bir örnek ise, orduya karşı işlemiş olduğu en tabii suçlardan birisiyle, suçun işleticilerinden biri Konya Seydişehir telgraf müdürüdür.⁶⁴ Elbette suçu işleyen bir kimsenin kimliğinde her vakit Osmanlı vatandaşı olmasıyla ilgili bir mecburiyet de bulunmamaktadır. Bu bakımdan Tunus asıllı ve adı Yusuf olan bir Fransız vatandaşının suç işlemiş olması da önemli olarak görülen örnekler arasında yerini almıştır.⁶⁵ Diğer bir yabancı uyruklu olan kimse Hoca Şemseddin'dir. İngiltere tebaasından olup fakat Hindistan asıllı bu kimse *akılları karıştıran kelimelerle* halkın zihnini bulandırmak suçu ile Konya Divân-ı Hârb'ine gönderilmiştir.⁶⁶ 1917 yılı kapsamında görülen örneklerden birinde Konya'da suç işleyenlerden biri yine hem asker hem de firari statüsünde bulunan ve Kütahyalı olan Hüseyin'dir.⁶⁷ Divân-ı Hârb-i Örfilerin mantığı zemininde suça maruz kalan yahut suçu işleyen kimselerin asker veya benzeri bir statüde bulunup Hârbîye Nezareti'ne bağlı personelden olduğu da görülmektedir. Konya'daki 13 Ağustos 1916 tarihli bir davada yine suça maruz kalan Refia'ya kötülük eden İslam b. Ali'nin bir zaptiye olduğu görülmektedir.⁶⁸

Suç işleyen kesimde olduğu üzere Konya örneği dahilinde suça maruz kalanların da grup yahut birey olarak yer aldıkları görülmektedir. Bir güruh şeklinde yapılan tanımlardan birinde doğrudan "ahali" tabirinin kullanılması güzel örneklerden birisini oluşturmuştur.⁶⁹ Diğer bir misale göreyse burada 1917 yılındaki olay kapsamında suça maruz kalanlar kadınlardır.⁷⁰ Tabii "kadınlar" kavramı fiil-i şen'i davaları zuhur ettiği zaman tekil olarak "kadın" şeklinde ortaya çıkmış ve suça maruz kalan kesim arasında yerini almıştır.⁷¹ Öyle ki bazen kadınların ya da kadının adına rastlanılmadığı örneklerin bulunduğu da belirtilmelidir. İsminden başka bu defa sadece Kütahya değil aynı zamanda buranın hangi kesiminden olduğunu hatta babasının da bir asker olduğunu bildiğimiz Feride de fiil-i şen'i davası kapsamında Konya Divân-ı Hârb-i Örfisinde adı geçen kişilerden olmuştur.⁷² Bu bakımdan zikredilmeye değer diğer bir örnek yine fiil-i şen'i davası olmakla beraber suça maruz kalan Meryem'in yine bir asker yakını, o kişinin zevcesi olduğu görülmektedir.⁷³

Konya'da işlenen suçlar üzerinden herhangi bir suç aletine belgelerde tesadüf edilememiştir. Bu durum yine de yaşanan hadiselerde herhangi bir materyalin *kullanılmadığı* anlamını da taşımamaktadır. Örneğin her ne kadar bir fiil-i şen'i davasını içeriyor ve suça maruz kalan kimsenin bir asker yakını olması durumunu barındırıyor olsa da olay kapsamında evrak içerisinde bir yaralama hadisesinden de bahsedilmiştir.⁷⁴ Söz konusu yaralama hadisesinin fiziki bir malzeme ile yapılabileceğini – yapıldığını düşünmek zor değildir. Fakat Konya Divân-ı Hârb-i Örfisinin değerlendirmeleri kapsamında böylesi bir silahın – muhtemelen – kullanılıp kullanılmadığı ile ilgili bir bilgi işlenmemiştir. Halbuki,

⁶³ BOA, DH. EUM. 2. ŞB. 35/1; 7 Mart 1333 [7 Mart 1917].

⁶⁴ BOA, DH. ŞFR. 451/39; 17 Teşrinisani 1330 [30 Kasım 1914].

⁶⁵ BOA, DH. ŞFR. 561/10; 31 Temmuz 1333 [31 Temmuz 1917].

⁶⁶ BOA, DH. ŞFR. 528/44; 29 Temmuz 1332 [11 Ağustos 1916].

⁶⁷ BOA, İ. DUİT. 174/20; 3 Haziran 1333 [3 Haziran 1917].

⁶⁸ BOA, İ. DUİT. 172/23; 31 Temmuz 1332 [13 Ağustos 1916].

⁶⁹ BOA, DH. EUM. 6. ŞB. 19/4; 7 Mart 1333 [7 Mart 1917].

⁷⁰ BOA, DH. EUM. 2. ŞB. 35/1; 7 Mart 1333 [7 Mart 1917].

⁷¹ BOA, DH. EUM. MEM. 73/57; 11 Şubat 1331 [24 Şubat 1916].

⁷² BOA, İ. DUİT. 174/20; 3 Haziran 1333 [3 Haziran 1917].

⁷³ BOA, İ. DUİT. 172/21; 31 Temmuz 1332 [13 Ağustos 1916]; yine böylesi bir durum için bkz. BOA, İ. DUİT. 172/23; 31 Temmuz 1332 [13 Ağustos 1916].

⁷⁴ BOA, İ. DUİT. 172/21; 31 Temmuz 1332 [13 Ağustos 1916].

memleket dahilinde arşiv verileri ışığında sağlanan pek çok benzer hadiseye ait kesitleri işleyen evraklarda böylesi durumlara işaret edilmiştir.⁷⁵ Ancak Konya'ya ait Divân-ı Hârb-i Örfî vesikaları böylesi bir hazine ile ödüllendirilmemiştir.

Ankara için, genel olarak Divân-ı Hârb-i Örfî davalarına yansımış olan suç portföyü nasıldır sorusu sorulduğunda diğer örneklerdekine benzer bir biçimde fiil-i şen'i davalarının yoğunlukta oldukları görülecektir.⁷⁶ Fiil-i şen'i davası ile beraber aynı dosya içerisinde hırsızlık suçunun gerçekleştirilmiş olması da önemli misaller arasında yerini almıştır. Bundan başka özellikle göze çarpan örneklerden birisi Yozgat'taki jandarma taburunun iş aksatma faaliyeti olmuştur.⁷⁷ Örneğin Ermenilerin silah bulundurmaları ve bunları saklamaları da onların Divân-ı Hârb-i Örfî'ye gönderilmelerine sebebiyet vermiştir. Çalışma kapsamında, sadece Ankara için değil ancak genele bakıldığında yegâne örneklerden biri Sivrihisarlı Mustafa'nın önce yaralanması ve sonrasında ise buna bağlı olarak gerçekleşen ölümü olmuştur.⁷⁸ Mustafa'nınkinden farklı olarak kasıtlı bir biçimde yine tek örnek olarak açığa çıkansa Mali Köy istasyonunda gerçekleştirilen cinayet davasıdır.⁷⁹

Araştırma içerisinde yoğun bir yer tutan fiil-i şen'i davaları kapsamında Ankara'da da baba adlarından başkaca kendilerine ait herhangi bir bilgiye yer verilmemiş olursa bile bu suçu işleyenlerden ikisinin Aziz ve Bekir olduğu bilinmektedir.⁸⁰ Yine yukarıda belirtildiği üzere Ankara'daki suçlu tayfasından olup mahkemeye sevk edilen diğer bir grup Yozgat'taki jandarma taburu personeli olmuştur.⁸¹ Her ne kadar az evvel belirtilmişse de altı çizilmesi gereken hususlardan birisi vesikaların detay barındırmamasıdır. Örneğin suçlular "isim" bilinmektedirler. Ancak onların yeri geldiğinde isimlerinden başka hiçbir özelliklerine değinilmediği görülmektedir. Mesela hem fiil-i şen'i ve hem de hırsızlık suçundan yargılanan Hamdi, böylesi bir profil çizmektedir.⁸² Ankara için, diğer bir suçlu tipi öbür vilayet örneklerinde olduğu üzere Ermenilerdir. Kastamonu valisi tarafından çekilen telgrafa göre buradaki Ermenilerin izinsiz olarak silah sakladıkları ve bundan dolayı da Ankara'ya sevk edildikleri görülmektedir.⁸³ 1918'deki Mali Köy istasyonu cinayeti sırasında suçu işleyenlerin de asker oldukları görülmektedir.⁸⁴

Ankara'daki Divân-ı Hârb-i Örfî mahkemelerinde işlenen davalarda özellikle fiil-i şen'i dosyalarında suça maruz kalan kimselerin isimlerinden başka az da olsa ayrıntı barındıran tanımlamaları katılmıştır. Söz konusu belirteçler, aynı zamanda yine Divân-ı Hârb-i Örfî mahkemelerinin suça maruz kalan portföy-profilinde bir genelleme yapabilmeyi az da olsa mümkün kılabilir. Nitekim bu durum zaten mahkemenin askeri bir yargı organı olması zeminindeki mantığı ile de örtüşmektedir. Şöyle ki, adı geçen fiil-i şen'i davalarındaki karakterlerden Azime, bir asker zevcesidir.⁸⁵ Meryem ise, Hamdi'nin fiil-i şen'i suçuna maruz

⁷⁵ Örneğin XX. yüzyıl dahilinde İpsala'da bir Bezzaz dükkanının kepengine (BOA, TFR. I. ED. 6/579.; 12 Mart 1320 [25 Mart 1904]) ve bir cinayet davasında tüfek (BOA, TFR. I. ED. 6/550.; 11 Şubat 1319 [24 Şubat 1904]) - tabanca yahut bunlara işaret etmeksizin yine de tetikleme sistemi bulunan bir silaha atıfta bulunulduğu görülebilecektir.

⁷⁶ BOA, İ. DUİT. 171/28; 11 Mayıs 1332 [24 Mayıs 1916]; BOA, İ. DUİT. 172/32; 29 Temmuz 1332 [11 Ağustos 1916].

⁷⁷ BOA, DH. ŞFR. 342/55; 21 Mart 1321 [3 Nisan 1905].

⁷⁸ BOA, İ. HB. 162/56; 15 Teşrinievvel 1330 [28 Ekim 1914].

⁷⁹ BOA, DH. EUM. 6. ŞB. 35/40; 17 Nisan 1334 [17 Nisan 1918].

⁸⁰ BOA, İ. DUİT. 171/28; 11 Mayıs 1332 [24 Mayıs 1916].

⁸¹ BOA, DH. ŞFR. 342/55; 21 Mart 1321 [3 Nisan 1905].

⁸² BOA, İ. DUİT. 172/32; 29 Temmuz 1332 [11 Ağustos 1916].

⁸³ BOA, DH. EUM. 2. ŞB. 16/14; 21 Kanunievvel 1331 [3 Ocak 1916].

⁸⁴ BOA, DH. EUM. 6. ŞB. 35/40; 17 Nisan 1334 [17 Nisan 1918].

⁸⁵ BOA, İ. DUİT. 171/28; 11 Mayıs 1332 [24 Mayıs 1916].

kalmış olan Ali Osman'ın zevcesidir. Öyle ki zevç olan Ali Osman ise yine askeri personeldir. Hamdi'nin aynı dosya içerisinde işlediği hırsızlık suçuna maruz kalanlara Fatma ve Alime'dir. Alime, aynı şekilde yine Ali Osman'ın annesi, Fatma ise diğer eşidir.⁸⁶ Ayrıca bu kümülatif verilere cinsiyetleri kadın olmamakla birlikte Mali Köy istasyonu davası kapsamında katledilmiş olan askerler de eklenebilecektir.⁸⁷

Ankara'daki suç dosyalarında Konya'dakine benzer ancak bu defa sayısı daha fazla olacak şekilde yaralama ve ölüm vakaları bulunmaktadır. Önce yaralanan sonrasında ise ölen Mustafa ve Mali Köy istasyonu cinayetleri, işin nihayetinde ölüm olması ve bir suç kapsamında gerçekleşmiş hadiseler olması dolayısıyla içerisinde bir suç aracını barındırıyor olmalıdır. Özellikle Mustafa'nın ölümünü simgeleyen olay çerçevesinde önce bir yaralama hadisesinin olması kullanılan bir silah olduğunu en muhtemel kılan hadiselerden biri olarak görülmektedir. Ancak söz konusu yaralamanın bıçak tarzında bir kesici-delici alet ile mi yoksa bir ateşli silah ile mi gerçekleştirildiği belge çerçevesinde işlenmemiştir.

Ankara, Konya ve Sivas dahilinde kurulan Divân-ı Hârb-i Örfilerin önüne gelmiş dosyaların yansıdığı yukarıda panoraması çizilmeye çalışılmış olan bu belgelerin tamamı elbette içerisinde veyahut neticesinde her zaman bir ceza verildiğine dair emareler barındırmaz. Bazı belgelerde işin nereye vardığı işlenirken kimisinde ise sadece olayın aktarılması ya da ilgi ve odak noktası ne ise onun üzerine eğilmiş olunması durumları açığa çıkar. Örneğin irade-dosya usulü tasnif (İ. DUİT) fon kodundaki belgelerde sadece olayın ya da suçun değil, Osmanlı bürokrasisi kapsamında da işin sonuna gelinmiş olunmasından ötürü cezanın ne olduğuna şaşmaz bir şekilde yer verilmiştir. Çünkü fon kodunun adından da anlaşılacağı üzere kesinlikle işlenmesi gereken ceza, tasdik-onay için artık son mercidedir: Padişah. Üretileme nedeninin halihazırda en üst mercie göstermek ve kabul ettirilmek isteniyor olunması bir tarafa genellikle uygulandığı düşünülmekte / varsayılmaktadır. Aksi bir halde bu duruma işaret eden başka bir evrakın varlık sebebi doğacaktır. Ayrıca, verilen cezaların değiştiği durumlara da rastlanmıştır. Mesela Ekim 1916 tarihli olup Hamza'nın asker olan diğer Hamza'ya karşı gerçekleştirdiği "kötü" faaliyetler, aslında mahkemece idam ile sonuçlandırılmış olsa da altında Talat imzasını taşıyan dosyada bu karar 15 yıl süreyle küreğe çevrilmiştir. Ankara Divân-ı Hârb-i Örfisinin yaşadığı bu durumun yani, mahkemenin verdiği ölüm kararının tepeden, yine ağır ama farklı bir cezaya çevrilmesi elbette başka örnekler kapsamında da karşılaşılan bir durum olmuştur. Tabii söz konusu cezanın çevrilmediği ve aynen uygulandığı örneklerin varlığına da temas etmek gerekiyor. Mesela Sivas Divân-ı Hârb-i Örfisi tarafından Hacı Ahmed ile bir arkadaşının nasıl bir suç işledikleri, bunu kime karşı yaptıkları ve uygulamaya dair nasıl bir suç aleti kullandıkları gibi hiçbir doneye yer vermeksizin asıldıkları dahiliye nezareti ile paylaşılanlardan olmuştur.⁸⁸

Ankara'da gerçekleşen Mustafa'nın ölümü durumunda ise failerin fazlaca kişilerden oluşmasından ötürü çeşitli cezalar verilmiştir, bunlar ilgili kanun maddeleri uyarınca 45 gün haptisten on beş yıl küreğe konulmalarına varana kadar çeşitli cezalar olmuştur.⁸⁹ Hârbiye nezaretince ortaya çıkarılan ve irade-i seniyyeleri gösteren az evvelki bahse konu fon kodu (İ. DUİT) özellikle, suçu işleyen kişilerin cezalarının ne olduğunu ilgili kanun maddesine atıfta bulunarak mesnetli bir şekilde belirtmiştir. Bunun en önemli nedeni o belgelerin aslında

⁸⁶ BOA, İ. DUİT. 172/32; 29 Temmuz 1332 [11 Ağustos 1916].

⁸⁷ BOA, DH. EUM. 6. ŞB. 35/40; 17 Nisan 1334 [17 Nisan 1918].

⁸⁸ BOA, DH. ŞFR. 568/16; 8 Teşrinievvel 1333 [8 Ekim 1917].

⁸⁹ BOA, İ. HB. 162/56; 15 Teşrinievvel 1330 [28 Ekim 1914].

doğrudan Divân-ı Hârb-i Örfîler tarafından oluşturulmasıdır. Mesela Kütahyalı Feride'nin fiil-i şen'i davasında suçlu olan asker Hüseyin, idam cezasına çarptırılmıştır.⁹⁰ Yine bir fiil-i şen'i davası, kararı veren Konya Divân-ı Hârb-i Örfî'si ve suçta maruz kalanın asker yakını olması durumunda bu sefer için içerisinde izale hususu olmamasından kaynaklı olarak suçlular idam değil, yedi sene müddetle küreğe *konulmak* cezasına çarptırılmıştır.⁹¹ Ankara'da hem fiil-i şen'i hem de hırsızlık suçu işlemiş bulunan Hamdi'ye de küreğe konulma cezası verilmiştir.⁹² Her ne kadar örnekler temelde fiil-i şen'i suçunu içeriyor olsalar da kimi nüans farklılıkları olmasından dolayı cezalarının da çeşitli olmasına sebebiyet vermiştir.

Elbette en arzu edilen olmasa bile muhtemelen en popüler yanıtlardan birisi de inceleme altına alınan belgelerin akıbetlerinin olmamasıdır. Bu, onların davalarının sonuçlanmadığı ya da stratejik taktik ve teknik dönüşüm uyarınca yapıldığı anlamındaki bir bekletiliş değildir. Altı çizilen durum çoğunlukla belgede durumun nasıl "sonlanmadığı"nı gösteren kısımlardır. Böylesi evrakların varlığının önemli bir toplamda buldukları da belirtilmemelidir. Örneğin Ankara valisinin çektiği telgrafta doğal bir biçimde suçlu olarak gösterilen Yozgat jandarma taburunun akıbetlerinin ne olduğu bilinmemektedir.⁹³

Sonuç

Ekseriyetle olağanüstü hâl ve ortamlarda vücuda getirilen Divân-ı Hârb-i Örfî mahkemelerinin tesis edildiği ve önemli ölçüde işletildiği yıl aralıklarından birisi Cihan Hârbî dönemidir. Büyük bir belge yoğunluğuna işaret eden bu mahkemenin dosyaları çalışma kapsamında aynı bölge içerisinde yer alan ancak farklı coğrafyaları simgeleyen üç ayrı şehir dahilinde ortaya çıkmış örnekler üzerinden incelenmiştir. Cihan Hârbî döneminin yaşanıyor oluşu suçun ayrıca açığa çıktığını gösterir olağanüstü bir atmosfere de işaret etmektedir. Örneğin, kolluk kuvvetlerinin topyekun seferberlik kapsamında ülkenin sınırlarını dış tehlikelere karşı koruyor oluşu aslında içteki tehlike olan bu gibi suç faaliyetlerinin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. İşte bu ve bu gibi bakımlardan aslında Cihan Hârbî tamamı ile söz konusu örnek topraklarda yaşanan suç faaliyetlerinin artışı için "art niyetli"lerin tam da aradıkları fırsat olmuştur. Elbette art niyetten ziyade savaşıyor oluşun ekonomik getirilerinin sürekli bir biçimde Osmanlı tarihi boyunca yük altına alınan Anadolu eyaletlerinin sakinlerini de suça yöneltmiş olabileceği unutulmamalıdır. Ve fakat böylesi bir çıkarım ve analizin ispatı da neredeyse mümkün görünmemektedir. İmparatorluğun veyahut onu yöneten mekanizmanın çarklılarının ideoloji ve psikolojik tahlilleri halihazırda zor bir araştırma konu ve süreciyken, bu araştırma kapsamında işlenen sade bireyin zihninin okunması çok daha büyük bir imkansızın habercisi konumundadır. Nitekim söz konusu çıkarım ve veriler aynı zamanda Divân-ı Hârb-i Örfî mahkemelerinin aslında ana işlevi olan askerî hususlarıyla ön plana çıkmasına karşın onun zamanla sosyo-kültürel bir derinlik kazandığını da düşündürür niteliktedir. Bu bakımdan işleyişi ve anlamı olduğu gibi (adında da barındırdığı üzere) hâربيye ile ilgili olan bu adli organ vasıf değiştirmemekle birlikte başkaca davaları da potasında eritmiş olarak görülmektedir. Çalışmanın işlendiği vakit dilimi bir İmparatorluğun gün batımını gösteren zamansal morallere sahip olduğu için Osmanlı hukuk sistemine sağlayacağı katkı tartışmalı olarak görülmektedir. Ancak diğer pek çok husus ile beraber Osmanlıların bu

⁹⁰ BOA, İ. DÜİT. 174/20; 3 Haziran 1333 [3 Haziran 1917].

⁹¹ BOA, İ. DÜİT. 172/21; 31 Temmuz 1332 [13 Ağustos 1916]; Başka bir misalde ise aynı suç için bu ceza 3 yıllığına verilmiş olup o kimselerin "teşhir" edilmeleri farkı ile kararı verilmiştir. Bkz. BOA, İ. DÜİT. 171/28; 11 Mayıs 1332 [24 Mayıs 1916].

⁹² BOA, İ. DÜİT. 172/32; 29 Temmuz 1332 [11 Ağustos 1916].

⁹³ BOA, DH. ŞFR. 342/55; 21 Mart 1321 [3 Nisan 1905].

unsurunu da miras edinen genç Türkiye Cumhuriyeti için bir misal oluşturacağı da o alanda ve daha sonra yapılacak araştırmalarla ispat edilebilecek bir boyut barındırmaktadır. Şöyle ki burada ortaya konan düşünce, çalışmanın misalleriyle gerçekleştirilebilecek bir kıyası da kabul etmesini de engelleyecektir. Nitekim söz konusu adli organ suç ve suçlu profilleri ile suç aygıtları başta olmak üzere suçun ortaya çıkışına katkı sağlayan diğer hususlar ön plana çıkarılarak bu kapsamda ele alınmamıştır. Suç, suçlu profilleri veyahut da suçun parametreleri elbette Osmanlı ve bu dönem için incelenmiş ancak Divân-ı Hârb-i Örfiler kapsamında sorgulanmamıştır. Bu nedenle hem en kaba tabir ile suçlu profillerinin çalışılması ve benzer kurumlar bünyesinde nasıl bir anlam ifade ettiği şeklindeki bakış açısı ile alınması, çalışmanın barındırdığı konuyu daha da ileriye taşıyacak bir nitelik arz edecektir.

İmparatorluk katibinin yer yer pragmatizm yer yer de gerçek odak noktasının farklı oluşundan kaynaklı olarak bugüne lazım olan bilgileri belirsiz bırakmış olması suçun açığa çıktığı olay, suçu işleyen ve suça maruz kalan kişilerin profilleri, suç araç ve gereçleri gibi birçok bakımdan eksikliğe sebebiyet vermiştir. Öyle ki, cezalarının uygulandığı haberini veren ancak sadece buna dikkat kesilmiş bir belge için o cezanın ne olduğu dahi gören gözlerden gizlenmiştir. Bunlardan başka her üç kentte casusluk faaliyetleri olduğu, çeşitli cünha ve cinayetler yaşandığı ama en çok da fiil-i şen'i hadiselerinin zuhur ettiği görülmüştür. Suçu işleyenler kadar mahkemelerin suça maruz kalmış asker ve asker yakınlarıyla ilgilendikleri de tespit edilmiştir. Ayrıca yine fiil-i şen'i hadiseleri üzerinden olmak üzere, olaylar kapsamında küçük farklılıkların ilgili ceza kanunnamesi kapsamında verilen hükümlerde değişikliklere sebebiyet verebildiği görülmüştür. En önemli ayrıntı ve bir o kadar eksikliklerden birisi de işlenmesi sırasında kullanılması neredeyse kesinlik arz edecek kadar muhtemel olan cinayet – suç silahlarına dair hiçbir atfın verilmemiş olmasıdır. Divân-ı Hârb-i Örfilerin, kanun ve nizamnamelerde yer alan işleyiş ve benzeri hususiyetlerinden başka, gerçek hayatta nasıl işledikleri ve neler yaptıklarına dair örnekler de onların kurumsal yanlarını ve bugün için tarihlerini yansıtmaktadır. Ancak çalışma içerisinde kullanılan veriler ve işleme şekilleri de mahkeme kapsamında verilen cezaların hangi suça karşılık geldiği, suçun niteliğinin ve parametrelerinin nelerden oluştuğu gibi veriler de yine bu kurumun özelliklerinin neler olduğu, Osmanlı toplumsal hayatı ve suç kavramı ile tarihinin gelişimine farklı coğrafyalardan çeşitli hacimlerde yapılacak ileri çalışmalara katkı sunması düşünülenlerden olmuştur.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BEO (Babialı Evrak Odası), 4253/318936; 4273/320441; 4380/328457; 4408/330540.

DH. EUM. 2. ŞB. (Dahiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 2. Şube), 16/14; 24/4; 35/1.

DH. EUM. 3. ŞB. (Dahiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 3. Şube), 14/62.

DH. EUM. 5. ŞB. (Dahiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. Şube), 26/10.

DH. EUM. 6. ŞB. (Dahiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube), 9/3; 19/4; 35/40.

DH. EUM. ADL. (Dahiliye Tatbikat-ı Adliye Kalem), 23/27.

DH. EUM. MEM. (Dahiliye Emniyet-i Umumiye Memurin Kalem), 73/57.

DH. HMŞ. (Dahiliye Hukuk Müşavirliği), 2/2[5]; 2/2[6].

DH. SYS. (Dahiliye Siyasi), 54/2.

DH. ŞFR. (Dahiliye Şifre), 52/50; 57/413; 83/86; 342/55; 451/39; 466/141; 494/54; 561/10; 568/16; 588/147.

HR.SYS. (Hariciye Siyasi), 2413/51.

İ. DUİT. (İrade Dosya Usulü Tasnif), 107/6; 171/15; 171/28; 172/20; 172/21; 172/23; 172/32; 172/104; 174/20.

İ. HB. (İrade Hârbiye), 162/56.

TFR. I. ED. (Teftişat-ı Rumeli Evrakı – Edirne), 6/550; 6/579.

B. Basılmış Kaynaklar

SABİS, Ali İhsan, *Hârîp Hatıralarım / Birinci Cihan Hârbi*, c. I, Nehir Yay., İstanbul 1990.

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, 1912.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 37. İnikad, c. 2, Devre: 1, 1912.

C. Literatür

AKIN, Rıdvan, "İttihat ve Terakki Hükümetleri'nin Divân-ı Hârîb-i Örfî'de Yargılanması ve Malta Sürgünleri (1918-1921)", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2014.

ATA, Ferudun, "Divân-ı Hârîb-i Örfî Mahkemelerinde Ermeni Tehciri Yargılamalarına İstatiksel Bir Bakış (1919-1921)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXI, S. 62, 2005.

ATA, Ferudun, *Divân-ı Hârîb-i Örfiler ve Ermeni Tehciri Yargılamaları*, Basılmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2003.

AYDIN, Suavi – EMİROĞLU, Kudret, vd., *Küçük Asya'nın Bin Yüzyü: Ankara*, Ankara 2005.

BAYKARA, Tuncer, "Konya", *DİA*, c. 26, Ankara 2002, s. 182-187.

DEMİREL, Ömer, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara 2000.

DEMİREL, Ömer, "Sivas", *DİA*, c. 37, İstanbul 2009, s. 278-282.

DEMİREL, Ömer – YÜKSEL, Ahmet – GÜVEN, Okan, "Sivas", *Türklerde Çevre ve Şehircilik*, c. II, Ed. Yusuf Küçükdağ vd., Ankara 2023, s. 425-430.

ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, İstanbul 2012.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Kazasker", *DİA*, c. 25, Ankara 2002, s. 140-143.

KIZILKAYA, Oktay – YEŞİLYURT, Yahya, "1855 Kars Muhasarası Firarileri Hakkında Kurulan Divan-ı Hârîp Komisyonu", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, Kars 2014, s. 186-210.

KÖKSAL, Osman, "Osmanlı Devletinde Sıkıyönetim ile ilgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme", *OTAM*, S. 12, Ankara 2001, s. 157-171.

KÖKSAL, Osman, *Tarihsel Süreci İçinde Bir Özel Yargı Organı Olarak Divân-ı Hârîb-i Örfiler (1877-1922)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996.

ÖZDEMİR, Rifat, "Ankara", *DİA*, c. 3, Ankara 1991, s. 204-209.

TAŞER, Pınar, *Mütareke Döneminde Divân-ı Hârîb-i Örfiler*, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2005.

YÜKSEL, Ahmet, *Damur Vakası Örneğinde Âliye (Lübnan) Divân-ı Hârîp Mahkemesi'nde Duruşmak*, İstanbul 2019.